

Доналд Стърк

*Собих
Момчето*

Писмата на
Роалд Дал
до неговата майка

На необикновените майки – навсякъде

ИНДЕКС НА МЕСТАТА

Пансион „Свети Петър“,
Уестън-сюпър-Мер

Хабания, Ирак

Училище „Рептън“,
Дарби

Военна болница,
Близкоизточен
щаб, Египет

Корабът „Нова Скотия“

Исмаилия,
Египет

Норвегия

Вашингтон

Нюфаундленд, Канада

Лос Анджелис,
САЩ

Корабът „Мантола“

Тексас, САЩ

Дар ес Салаам, Танганайка

Ню Йорк, САЩ

Найроби, Кения

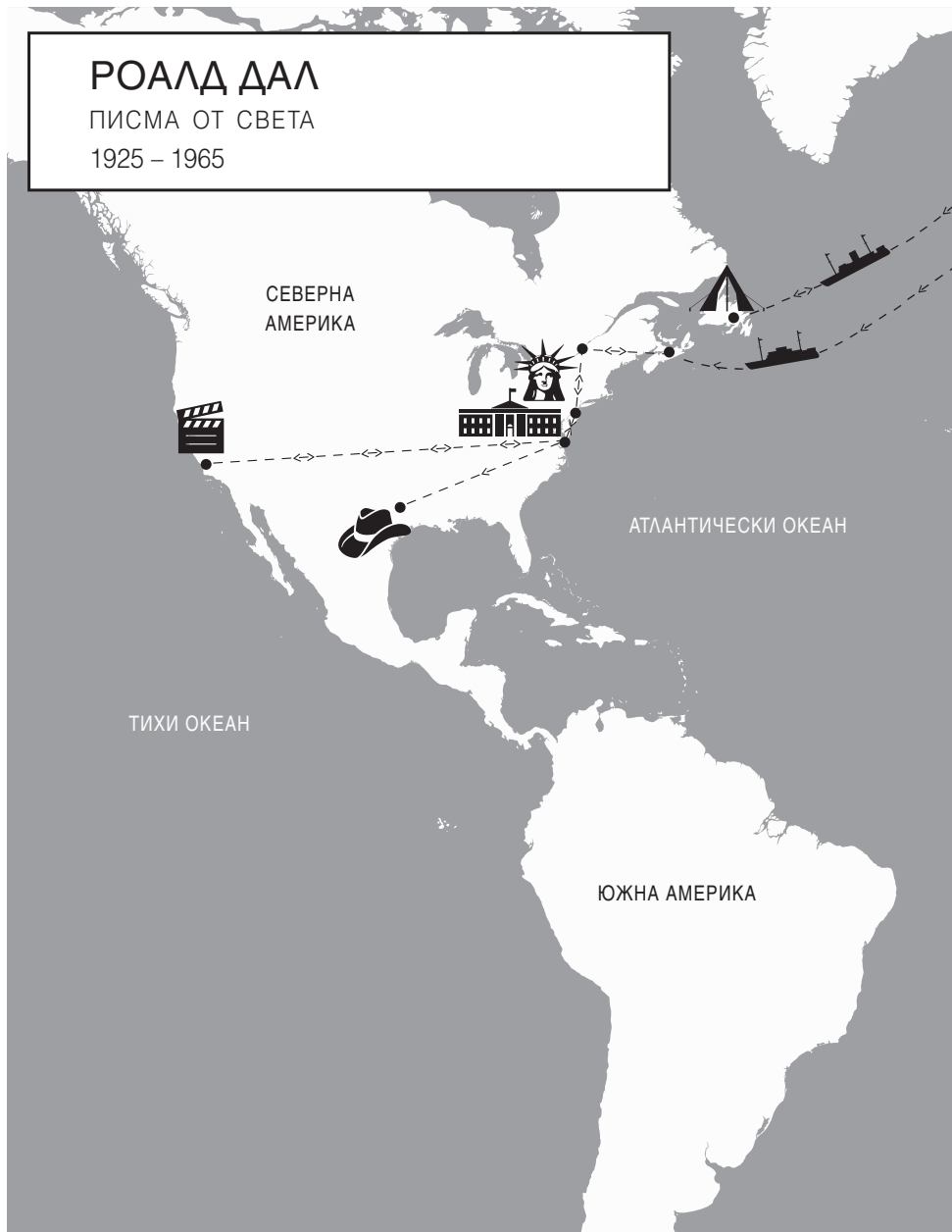

Писателската
хижа на Роалд в
Бъкингамшир

РОАЛД ДАЛ

ПИСМА ОТ СВЕТА

1925 – 1965

РУСИЯ

ЕВРОПА

АФРИКА

ИНДИЙСКИ ОКЕАН

N

Dear Mama

23th sept

I am having a lovely time here.

✶ We play foot ball every day here. The ~~beds~~ beds have no springs. Will you send my stamp album, and quite a lot of swaps.

The masters are very nice. I've got all my clothes ~~now~~ now, and a belt, and, tie, and a ~~shoe~~ school Jersey.

love from

Boy

Първото писмо на Роалд до дома, написано през 1925 година. „...за да угодим на опасния директор, който надничаше над раменете ни да види какво пишем, – пише той по-късно, – разказвахме хубави неща за училището и колко чудесни са учителите.“

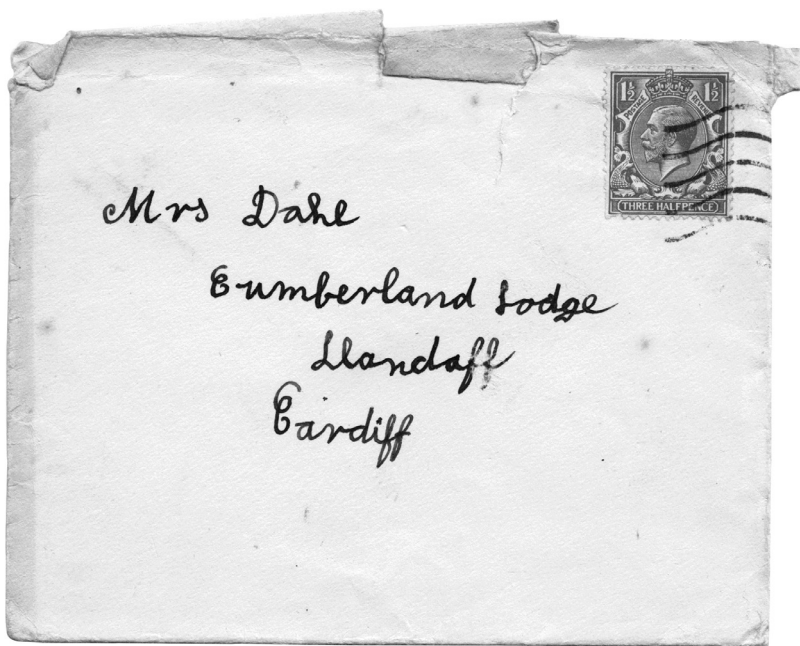
ВЪВЕДЕНИЕ

Роалд Дал е всепризнат майстор на детска проза. Незнайно защо обаче той пътува доста неохотно към съдбата си. Едва след четирийсетте написва роман за деца, а дълги години преди това сякаш не проявява никакъв стремеж да стане писател. Роалд отдава внезапната смяна на посоката на „монументален удар по главата“ през 1940 година, когато е военен пилот. Произшествието със самолета в Либийската пустиня, вярва той, не само му предоставя материал за история, но и променя нагласата му, пораждайки желание за писане. Това заключение вероятно е шеговито. Защото, макар до 1942 година наистина да не проявява особен интерес към писането като средство за препитание, Роалд шлифова занаята още от малък в друг контекст – като праща писма до майка си Софи Магдален.

Писмата са забележителни. Те са над 600 и обхващат период от четирийсет години – от 1925-а, когато изпращат деветгодишния Роалд да учи в пансион, до 1965-а, две години преди смъртта на майка му. Софи Магдален пази грижливо всичките му писма и повечето пликосе; успява да ги съхрани въпреки бомбардировките по време на войната и честото местене от къща в къща. В мемоарите за детството си „Момчето“ Роалд Дал описва трогателно как се натъква на откритието:

„Мама... бе запазила всичките ми писма – грижливо опаковани в спретнати купчинки, облепени със зелено тиксо, – но това бе нейната тайна. Никога не ми я разкри. През 1967 година, когато бе усетила, че смъртта приближава, аз бях в болница в Оксфорд. Лежах след сериозна операция на гърба и не можех да ѝ пиша. Тогава тя помолила да сложат телефон до леглото ми, за

да проведе един последен разговор с мен. Не ми каза, че умира – всъщност никой не ме осведоми, понеже по онова време самият аз бях в доста тежко положение. Просто ме попита как съм; каза ми, че се надява скоро да се възстановя и че ме обича. Не подозирах, че ще си отиде на другия ден, но тя го е знаела и е искала да поговори с мен за последно. Когато оздравях и се върнах у дома, получих тази голяма колекция от писма...¹⁴

Роалд стига до писмата, които е писал на майка си, след смъртта ѝ през 1967 година. Те обхващат период от четирийсет години – от 1925-а до 1965-а.

По-голямата част от тях – и по-интригуващите – са написани преди 1946 година, когато публикуват първия сборник с разкази на Роалд, а той се връща у дома от Щатите и заживява със Софи Магдален в провинциалния Бъкингамшир. Писмата са важни за биографите, защото описват подробно и живо учи-

личните дни на Роалд през 20-те и 30-те години на ХХ век, престоя му в Танганайка точно преди избухването на Втората световна война, обучението му за боен пилот в Ирак и Египет и как става свидетел на военните действия в Гърция и Палестина. Писмата са хроника и на дипломатическата му кариера във Вашингтон, и на впечатленията му от света на разузнаването в Ню Йорк; те хвърлят и любопитна светлина върху началото на неговата писателска работа.

Във всички писма се долавя съкровената близост между единствен син и самотна майка. В тях личността на Роалд се разкрива в ярки цветове, ала Софи Магдален остава по-загадъчна. Защото от нейните писма не е оцеляло нито едно.

Тя е родена в Осло през 1884 година, в солидно семейство от средната класа. Баща ѝ – Карл Лауриц Хеселберг – се подготвя за научен работник, после записва право и става администратор в Норвежкия публичен пенсионен фонд; впоследствие се издига в професионалната йерархия и заема поста ковчезник на Фонда. Майка ѝ – Елен Уолъс – е потомка на средновековния шотландски рицар и въстаник Уилям Уолъс*, чието семейство бяга в Норвегия, когато англичаните потушават бунта.

Карл Лауриц и Елен – „Добряците“, както понякога умилено ги нарича Роалд – контролират изкъсо децата си и макар подминала двайсет и петте, Софи Магдален остава неомъжена (не бързат с брака и брат ѝ Алф, и двете ѝ сестри). През 1911 година, когато посещава приятели в Дания, Софи се запознава с богат норвежки вдовец, над две десетилетия по-възрастен от нея. Името му е Харалд Дал. Той е дошъл за кратък отпуск от Кардиф, където е съсобственик на преуспяваща компания за продажба на кораби и посреднически услуги за пренасяне на товари по море. Само след няколко седмици Софи Магдален и Харалд се сгодяват.

* Сър Уилям Уолъс (1270 – 1305) и днес е почитан като национален герой от шотландците заради ролята му във войната за независимост срещу Англия; по неговата история Мел Гибсън снима „Смело сърце“. – *Бел. ред.*

Тя е на двацет и шест – здрава, със силна воля и твърдо решена да скъса връзката с родителите си. Те неохотно ѝ разрешават да се омъжи, макар да са разочаровани, че съпругът на дъщеря им може да ѝ бъде баща, а и ще я отведе чак в Кардиф. Софи Магдален навярно предусеща съдбата, която ще сполети по-големите ѝ сестри – лелите на Роалд – танте Елен и танте Астрид. Те не успяват да се откъснат от властта на баща си и са обречени цял живот да останат в семейния дом в Йосефинегате като безнадеждни героини от пиеса на Ибсен. Другите членове на семейството на Роалд си ги спомнят със смесица от насмешка и удивление – или пияни и дрогирани, или как вадят с топлийка личинки от малините².

Роалд с по-голямата си сестра Алфхилд и по-малките си сестри Елсе и Аста по време на ваканция в Норвегия, вероятно през 1925-а. „Всички говорехме норвежки и всичките ни роднини живееха в Норвегия – пише той в „Момчето“. – Така че пътуването до Норвегия всяко лято бе нещо като завръщане у дома.“

Софи Магдален пристига в Кардиф след кратък меден месец в Париж и веднага поема грижите по новия си дом. От първата си съпруга – парижанката Мари, Харалд има два деца: Елен и Луи. След смъртта ѝ за тях се грижи майката на Мари – Гану. Софи Магдален действа бързо, отправя Гану и наема норвежка бавачка, Бригит. Френският е забранен. Оттогава в дома е позволено да се говори само на норвежки и на английски език.

За пет години Софи Магдален ражда четири деца: Астри (1912), Алфхилд (1914), Роалд (1916) и Елсе (1917). Аста – петата и най-малката – се ражда след смъртта на Харалд през 1920 година. Роалд носи името на норвежкия изследовател Амундсен, стигнал през 1911-а до Южния полюс, чийто племенник Йенс работи за кратко в компанията на Харалд – „Адне-сен&Дал“ – през Първата световна война³. Роалд е „гордостта и радостта на майка си“, единственото ѝ момче и следователно отглеждан с особена грижа. Сестрите му ласкаво го наричат „зеницата на окоето ѝ“⁴.

Първата световна война означава регистрационни карти за Харалд и Софи Магдален, защото и двамата са все още норвежки поданици, но това не ощетява бизнеса на Харалд и през 1917-а той купува голяма викторианска къща в близкия Радиър. Фермата разполага с 607 декара земя, генератор за електричество, пералня и стопански постройки, включително свинарник. По-късно Роалд си спомня с носталгия просторните морави и терасирани градини, многобройната прислуга и околните поля, пълни с впрегатни коне, каруци със сено, прасета, кокошки и крави. Харалд обаче не е от най-лесните съпрузи. Често е затворен и твърде резервиран, понякога почти студен. Години по-късно Софи Магдален пише на приятелката на Роалд – Клаудия Марш, – че съпругът ѝ „негодувал, ако бебетата вдигат шум и му пречат да работи“⁵. Дори споделила с внучката си Луиз Пърл, че понякога се страхувала от него⁶.

В началото на февруари 1920 година Астри, най-голямата дъщеря, се разболява от остър апендицит. Лекарят я оперира у дома, върху измитата маса в детската стая, но е твърде късно. Апендиксът се е спукал и Астри развива перитонит. След седмица, едва седемгодишна, тя умира от инфекцията. Харалд така и не надмогва удара. „Астри бе любимката на татко“ – пише Роалд в „Момчето“. Обожаваше я до дън душа и буквално онемя след внезапната ѝ смърт. Беше толкова покрусен, че когато след месец той самият се разболя от пневмония, сякаш му беше все едно дали ще живее, или ще умре⁷. Пишейки тези думи, Роалд вече знае отлично какво е изпитвал баща му, защото четирийсет години по-късно и той изгубва най-голямата си дъщеря – също на седем години. „Татко отказа да се бори – заключаваше Роалд. – Мислеше си, сигурен съм, за своята обична дъщеря, и искаше да отиде на небето при нея. И отиде. Беше на петдесет и седем години“⁸.

Софи Магдален остава вдовица на трийсет и шест. Но тя е независима и има силна воля. Освен това е своего рода спиритуалист и мистик – вярва, че съдбата ѝ е отредила по-особена роля. И храбро се впуска да я изпълни, като сама отглежда Роалд и сестрите му, решително оформяйки възгледите и поведението им. „Практична и безстрашна“⁹ – така я описва най-малката ѝ дъщеря. „Неустрашима“¹⁰ е определението, което Роалд използва в „Момчето“. Той се възхищава на нейната непоколебимост, на хладния ѝ разум, на авантюристичния ѝ дух и на стремежа ѝ да подхранва независимостта на децата си, определяйки я като „несъмнено първостепенният фактор, оказал влияние върху живота ми“¹¹. Роалд изтъква „кристално ясният ѝ интелект“¹² и „дълбокия ѝ интерес към почти всичко под слънцето“¹³ като две от най-похвалните ѝ качества. Отбелязва, че тя е източникът на любопитството му към градинарството, готварството, виното, картините, мебелите и животните. Тя е Майката – глава на семейството, постоянен коректив и наставник.

Софи Магдален не се омъжва повторно. „Посвети се изцяло на децата и на дома“, спомня си дъщеря ѝ Алфхилд, добавяйки, че майка ѝ „прилича много на Роалд... малко потайна, малко недостъпна“¹⁴.

Майката на Роалд Дал, Софи Магдален Хеселберг, преди да се омъжи за баща му Харалд. По-късно Роалд я определя като „първостепенният фактор, оказал влияние върху живота ми“.

Скоро след смъртта на Харалд тя продава имението в Радигър и се премества в Къмбърланд Лодж – градска къща в близкия Ландаф. Макар и значително по-малка, къщата разполага с няколко акра земя, две прислужници и градинар. През 1927 година, когато Роалд е на единайсет, семейството се премества в Бексли, на около 32 километра южно от Лондон, където всички живеят постарому, докато бомбардировките през войната не ги принуждават да се евакуират в провинциалното графство Бъкингамшир.

За съжаление, нито едно от писмата на Софи Магдален до Роалд не е устояло на превратностите на времето. От малкото ѝ оцелели послания до други хора се вижда, че стилът ѝ е чист, лаконичен, елегантен, до голяма степен като на сина ѝ, макар

понякога да си личи, че английският не е родният ѝ език. Въпреки това обаче нейната силна, прагматична и хладнокръвна натура се проявява ясно – макар и опосредствано – в кореспонденцията на сина ѝ.

Софи Магдален е забележителна майка. Тя е спокойна, остава зад сцената. Не търси публично признание за жертвите, които е направила за семейството си. Едва когато остарява, Роалд пише за нея – в „Момчето“ (1984) и в „Мемоари с храна в Джипси Хаус“ (1991). От началото до края на писателската му кариера обаче тя присъства в творбите му – като тревожната майка, отъждествяваща се със сина си, пилот на изстребител, в „Самотен полет“ (1942); като мъдрата баба, която никога не губи самообладание във „Вещиците“ (1983). Тя е и катализатор по начин, който вероятно не осъзнава напълно. Като малко момче Роалд е запленил от норвежките мистични и магически легенди, които Софи му разказва, а любопитството ѝ към човешката податливост и слабост подхранва неговото въображение. Когато пораста, той се опитва да върне жеста, забавлявайки я със своите истории и наблюдения. Софи Магдален е първият читател на Роалд, но е и непризнатото му вдъхновение да стане писател. Може да се каже, че кариерата на Роалд като разказвач на истории започва с тези писма.

Идеята да се публикуват някои от писмата се обсъжда за пръв път в началото на 80-те години на XX век, когато Роалд пише автобиографията си „Момчето“. Очарована от тях, редакторката му в „Джонатан Кейп“ – Валери Кетли – изпраща вътрешно съобщение до шефа си Том Машлър: „Прочетох детските му писма с огромно удоволствие и колкото повече мисля за тях, толкова повече се убеждавам, че ще е жалко да ги разхвърляме из „Момчето“. Те ще са развлекателни, разбира се, но истинската им ценност и въздействие ще се изгубят, защото се съмнявам по-младите читатели на книгата да ги оценят по достойнство. Те наистина заслужават да бъдат прочетени в по-

следователност (подбрани, разбира се), защото създават чудесна картина за личностното му развитие във всички посоки... Знаеш ли дали Роалд е обмислял това?¹⁵

Стивън Роксбърг, редакторът на Роалд в Ню Йорк, се съгласява. Роксбърг е първият човек – с изключение на Роалд, – който прочита писмата след смъртта на Софи Магдален и ги определя като удивителна история. „Надявам се някой ден да се направи нещо с писмата – споделя той. – Те са забележителен архив, свидетелстващ за израстването на Роалд като личност и писател, и обрисуват ярка картина на времето и мястото. Заслужава си да помислиш как да ги използваш“.¹⁶

Роалд Дал и по-голямата му сестра Алфхилд

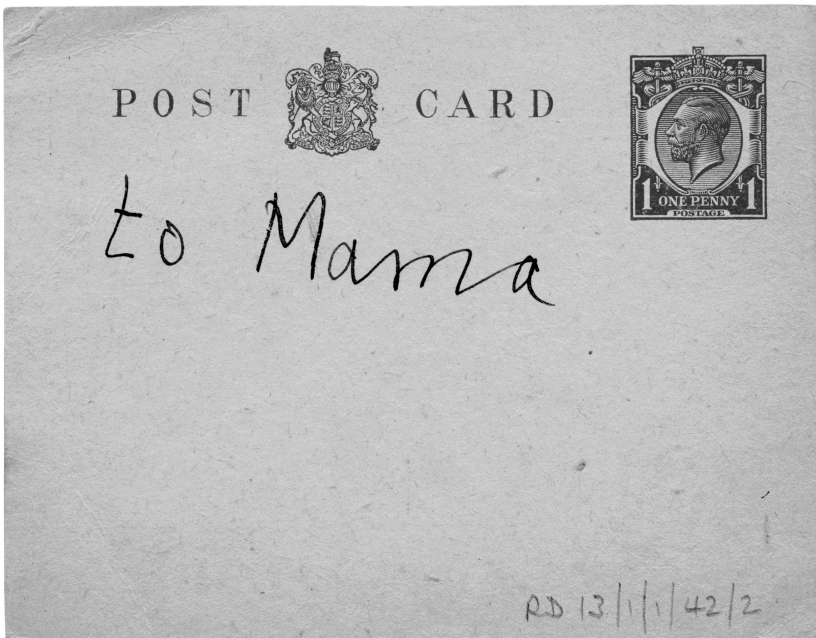
Повече от трийсет години по-късно, когато отбелязваме стогодишнината му, тази идея най-сетне става реалност. Сега ние също имаме възможност да се запознаем с преживелиците, формирали Роалд – в училището, в Африка, като боен пилот в

Близкия изток, като дипломат във Вашингтон. През очите на Софи Магдален можем да съпреживеем приключенията му, разказани с неговия неповторим глас – увлекателна и понякога объркваща смесица от честност, хумор, трезвомислие и фантазия. А докато четем, ще съзнаваме нещо, което тя не е предполагала: че виждаме как любимият на цял свят разказвач на истории се превръща в писател.

ПЪРВА ГЛАВА

Изпрати ми кестени

1925 – 1929

Като цяло училището не е щастливо преживяване за Роалд. През лятото на 1925 година Софи Магдален премества осемгодишния си син от Катедралното училище в Ландаф, Кардиф, защото директорът му нанася жесток побой. Колкото и нелогично да изглежда обаче, тя го изпраща в още по-спартанско учебно заведение от другата страна на Бристолския канал – в Съмърсет. Обяснява на Роалд решението си с факта, че е обещала на умиращия си съпруг да не се връща в Норвегия, докато не образова всичките си деца в английски пансион.

По-късно в автобиографичната книга „Момчето“ Роалд пресъздава ярко живота си в училището „Свети Петър“ в занемареното морско курортно градче Уестън-сюзър-Мер („Калният Уестън“, както често го нарича). Той използва преживелиците си и ги представя в по-фантастична светлина в последния си роман за деца „Матилда“. Макар да е великолепна хипербола, Крънчъм Хол – чиято страховита директорка госпожица Трънчбул е сред главните героини в книгата – прилича удивително на „Свети Петър“. И външно, и по отношение на правилата, които налага ужасяващият директор господин Олбън Дж. Франсис, засенчвайки дори госпожица Трънчбул. *Никога не спори. Никога не възразявай. Винаги прави каквото казвам.*

Пансионът „Свети Петър“ е основан през 1900 година и се помещава в триетажна сграда с фронтони, построена с камъни от местни каменоломни и обвита с дива лоза. Заобиколен е от игрални площадки, морави и тенис кортове. Осемдесетина момчета на възраст между осем и тринайсет години са разквартирувани там. Класните стаи се намират на приземния етаж под мрачни, неудобни спални.

Училището „Свети Петър“, Уестън-сюпър-Мер, където Роалд учи от девет- до тринайсетгодишна възраст с още осемдесетина момчета. Хвърляйки поглед назад, той го описва като „бизнес изцяло за пари, притежаван и управляван от директора“.

Освен възпитателката – която властва в спалните помещения и се прокрадва в коридора „като пантера“¹⁸ – персоналтът се състои само от мъже. По-късно Роалд описва училището като „подобие на частна лудница“¹⁹.

Директорът е главният злодей в лудницата: с преден зъб със златна коронка, усмихнат като акула и с коса, пригладена толкова обилно с помада, че „лъщи като масло“²⁰. Най-добрият приятел на Роалд в училището – Дъглас Хайтън, си спомня директора като „абсолютно брутално чудовище, въоръжено с пръчка, чието основно удоволствие е да пребива момченца при най-дребното провинение“²¹. Именно в „Свети Петър“ и под зоркия поглед на директора Роалд написва първото си писмо до дома.

Както Роалд често напомня на по-младите си читатели, тези „послания“ са строго цензурирани. „Ако храната беше

противна или мразехме някой учител, или ни бяха набили с пръчка за нещо, което не сме направили, не смеехме да го напишем – обяснява той. – Всъщност често правехме точно обратното – за да угодим на опасния директор, който надничаше над рамото ни да види какво пишем, разказвахме хубави неща за училището и колко чудесни са учителите“²².

Отначало той тъгува много за дома. В „Момчето“ разказва как се чувствал толкова нещастен, че изключително точно изиграл симптоми на апендицит и го изпратили вкъщи в Кардиф, където местният лекар веднага разкрил измамата и го върнал в училището. В писмата до майка му обаче няма и помен от носталгия. Не се споменава и боят с пръчка, описан по-късно. Писмата му обикновено звучат ведро и са изпълнени с любопитни и комични подробности. От самото начало личи, че Роалд се опитва да забавлява.

Той пише на майка си поне веднъж седмично – изпраща писмата първо до Кардиф, после до Бекстър. В много от ранните му послания става дума за атмосферата в дома, който е напуснал, макар че благоденствието на домашните любимци – Майк, Бъз, Барни, Джек и прочее – сякаш често го вълнува повече от живота на сестрите му Алфхилд, Елсе, Аста и „Бебето“. Софи Магдален насърчава изобретателността на Роалд, интереса му към естествената история и колекционерството. Наред с неколцина от учителите му тя се захваща с типична ученическа дейност – събиране на марки. Роалд ѝ пише как разменя марки и обсъжда с нея несъвършенствата на попадналите му „Пени Блек“^{*}, сякаш е негова връстница, но от друго училище. Пише редовно и на кръстника си „Парен“^{**} – Лудвиг Аднесен, бизнес партньор на покойния му баща, както и на родителите на майка си и на двете ѝ неомъжени сестри Астрид и Елен в Осло.

* Първата залепваща се пощенска марка, използвана в обществените пощи. Отпечатана на 1 май 1840 г. във Великобритания и влязла в употреба на 6 май през същата година. Изобразява кралица Виктория в профил. – *Бел. прев.*

** Pargain (фр.) – кръстник. – *Бел. прев.*

Снимка на пансионерите в „Свети Петър“ (1925) с господин Корато. „Имахме жиливи учители – пише Роалд в „Момчето“ – и за да оцелеем, ние също трябваше да сме жиливи“. Роалд е в предната редица, четвъртият от дясно наляво.

Още в ранните писма се долавя с какво удоволствие Роалд разказва истории. Въодушевлението му от преживелици сред природата и случки с неочакван край, прехласването по летенето, удовлетворението му, когато злодеите си получават заслуженото, а слабите побеждават – всичко прозира между редовете още в първото му „разказваческо“ писмо за легендите за птиците, което написва на девет години. Много други събития, описани в писмата – изработването на балони с горещ въздух, рецептата на китайския доктор, – са предвестници на сюжети, които по-късно ще се появят под една или друга форма в художествените му произведения. Навярно неслучайно трепетът да летиш върху гърба на птица е описан в последната му история за деца (The Minpins).

Писмата са интересни и с премълчаното. В тях рядко се долавя самосъжаление или униние. Това, разбира се, отчасти се дължи на зоркото око на директора, надничаш над рамото